

GÖSTERENLERİ AYNI GÖSTERİLENLERİ FARKLI FİİLLERE YÖNELİK BİR İNCELEME

Seda YILMAZ*

ÖZET

Bu çalışmada incelenen fiillere ilave edilen biçim birimleri eş yazılışlı olmalarına rağmen işlevleri birbirinden farklıdır. İncelenen fiillerin bileşiminde yer alan -t, -DİR, -l, -n, -ş biçim birimleri çatı işlevinde veyahut fiilin bağımsız anlamının kendisiyle özdeşliğinin bozulmasıyla kelime türetme işlevinde kullanılmıştır.

Çatı ekleri ve türetme eklerinin işlevi birbirinden tamamen ayrıdır. İlki fiille temsil edilen eylemin nesnelere belirli bağlantılarını dile getirir, söz dizimi unsurları olan özne ve nesneyi yönetir ve fiilin semantik bir özelliği olan geçişlilik-geçişsizlik üzerinde belirleyici olur; ikincisi ise kelime kök veya gövdesinin sahip olduğu bağımsız leksik anlamın kendisiyle özdeşliğini bozar ve farklı anlama sahip bir kelime şekli ortaya çıkarır. Çatı ekleri kelimenin bağımsız anlamında böyle bir değişiklik meydana getirmedikinden türetme eki olarak değerlendirilmemelidirler.

Çalışmada gösterenleri aynı gösterilenleri farklı fiillerin sahip oldukları farklı anlatılanların eksiksiz ve hatasız bir şekilde ortaya konulabilmesi için Çağdaş Türk edebiyatı malzemesinden ve konuşmalardan yararlanılmıştır. Birleşiminde söz konusu biçim birimlerin yer aldığı fiillerin işlevleri tarama yöntemiyle elde edilen örneklerle sınanmıştır.

Araştırmada, incelenen fiillerin birleşiminde yer alan biçim birimlerin aynı anlatımda ya çatı ya kelime türetme işleviyle kullanıldığı, söz konusu biçim birimlerin aynı anlatımda hem çatı hem de kelime türetme işleviyle kullanılamayacağı, çatı eklerinin fiille temsil edilen eylemin nesnelere belirli bağlantılarını dile getirmekle görevli oldukları, fiilin bağımsız anlamının kendisiyle özdeşliğini bozmadığından çatı kategorisinin ilgili morfeplerinin türetme eki olarak değerlendirilemeyeceği vb. sonuçlara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: şekil bilimi, fiil, yapım eki, çekim eki, çatı kategorisi.

---

* İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Doktora Öğrencisi, El-mek: seda1506@gmail.com

AN EXAMINATION ON THE VERBS HAVING DIFFERENT FUNCTIONS THOUGH WRITTEN SAME

ABSTRACT

The morphemes added to the verbs examined in this study are different each other though written same. The investigated verbs which include in their combination -t, -DİR, -l, -n, -ş morphemes have been used with the function of voice or the function of derivation with deterioration of the independent meaning of the verb with itself.

The voice morphemes and derivational suffixes functions are completely different each other: The first one refers to a specific connection with the objects of the action represented by the verb, and it manages the subject and object which are the elements of the syntax, and it determines transitive and intransitive which are feature of semantic; the second one disrupts independent lexical meaning of the word, and it reveals the form of word which has different meaning. Because the voice morphemes don't make such a change on the independent meaning of verbs, they can't be taken as derivational suffixes.

To reveal accurately and completely different functions of the verbs having different functions though written same, the materials of the Modern Turkish literature and speeches have been utilized in the study. The functions of verbs which include this morphemes have been tested with examples obtained by using the method of screening.

It has been reached that the examined verbs which include this morphemes have been used with the function of word derivation or the function of voice in the same expression, mentioned morphemes can't be used both the voice and the word derivation function in the same sentence, the voice morphemes are responsible to transmit a specific connection with the objects of the action represented by the verb, the voice morphemes don't make any change on the independent meaning of verbs, they can't be taken as derivational suffixes etc.

Key Words: morphology, verb, derivational suffixes, inflectional suffixes, the category of voice.

Türkiye Türkçesinde ekleri sınıflandırmada kullanılan iki farklı kategori bulunmaktadır: türetme ve çekim. Kelime çekimi, kelimenin bağımsız anlamını değiştirmeden, kelimeye görev katma işlemidir (bk. Özdemir 1967: 178). J. Denny'nin sözleriyle "Çekim eki, tamamen şekille ilgili unsurdur. Aynı cümlecüğün kelimeleri arasındaki ilişkiyi veya bir kelimenin belirli bir gramer kategorisi ile ilgisini belirtir. Türkçedeki çekim ekleri Hint-Avrupa dillerinkinden farklıdır. Şöyle ki Hint-Avrupa dillerinde bazen bir çekim eki aynı anda birçok gramer kategorisini belirtebilir: nicelik, tarz, şahıs, hal vs. Türkçede ise bir çekim ekinin sadece bir anlamı vardır." (2000: 5-6). Örneğin, *ev+i*, *ev+e*, *ev+de*, *ev+den* kelime şekillerinde *ev* tabanına getirilen hâl şekilleri tabanın

sahip olduğu bağımsız leksik anlamın özdeşliğini bozmayıp yardımcı anlam katar. Dolayısıyla ona yalnızca yardımcı anlam ilave ettiğinden söz konusu hâl şekilleri isim çekim ekidirler.

Türetme ekleri ise mevcut sözcüklerden başka sözcükler yapmak amacıyla kullanılan dil birimleridir (bk. Uzun 2006: 47-48). Örneğin: *kalem+lik, sor-u, gör-gü, say-gı+lı* vb. Görüldüğü üzere türetme ekleri getirildikleri tabanın temel bağımsız sözcük birimi anlamının kendisiyle özdeşliğini bozarak farklı dünya unsurlarını temsil eden kelimeler türetme işlevini yerine getirir.

Çalışmamıza konu olan çatı şekillerinin hangi alana ait olduğu, diğer bir deyişle leksem türetme ya da kelime çekimi işlevlerinden hangisini yerine getirdiği üzerine literatürde farklı görüşler mevcuttur. Çatı şekillerinin bağımsız sözcük birimi anlamına sahip kelimeler türetmek amacıyla kullanılmadığı, dolayısıyla çekim eki olduğu düşüncesi örneğin şu çalışmalarda yer almıştır: K. Lüvimov, “*yazılmak, yazışmak, yazdırmak* ayrı fiiller değil, bunlar bir fiilin ayrı gramer şekilleridir ve ayrı gramer anlamlarına sahiptirler” (1963: 150); M. Özdemir, “Fiillerin çatı şekilleri ayrı birer fiil değildir, aynı fiilin değişik gramer şekilleridir” (1967: 201); G. König, “Çatı eklerinden bir ya da birkaçı fiile eklendiğinde tabanın bağımsız leksik anlamı değişmez” (1983: 115) der.

Yapılmış çalışmaların pek çoğundaysa çatı şekilleri türetme eki olarak değerlendirilmiştir (örneğin bk. Emre 1945: 214; Banguoğlu 2007: 411-418; Ergin 1962: 191-202; Dizdaroğlu 1963: 42-47; Özel 1977: 39).

TT’de çatı kategorisinin ilgili morfepleri fiille temsil edilen eylemin fail(ler)i, eylemin gerçekleştiriliş biçimi hakkında bilgi vermekle kalmayıp söz diziminin görevli öğeleri olan özne ve nesne’yi ve fiilin anlamsal bir özelliği olan geçişlilik-geçişsizlik’i de değiştirirler. Dolayısıyla çatı şekilleri, yapım ve çekim kategorilere ait şekillerin hiçbirinde bir arada gözlenemeyen işlevlere sahip olduklarından ya da her iki kategoriyle de ilintilendirilebileceklerinden TT’de geleneksel olarak ekleri sınıflandırmada kullanılan türetme ve çekim kategorilerinden sadece birini ilgilendirdikleri savının kabulü güçleşir. Sonuç olarak, sözü edilen iki kategoriden herhangi birine konulamayan biçim birimleri olarak nitelendirilebilirler (bk. Gurunina 1997: 197). Ettirgen çatı şekli -t ve -DİR eylemin onu gerçekleştirmek için teşvik edilen bir nesneyle bağıntılı olduğunu (bk. Deny 1941: 348); edilgen çatı şekli -I ve -n eylemle bağıntılı olan nesnenin fail değil meful olduğunu (bk. Emre 1945: 226; Vardar vd. 2002: 88); dönüşlü çatı şekli -n failin gerçekleştirdiği eylemin sonucunun doğrudan veya dolaylı olarak kendisini etkilediğini (bk. Guzev ve Deniz Yılmaz 2004: 21); işteş çatı şekli -ş fiille temsil edilen eylemin birden çok fail tarafından karşılıklı ya da birlikte gerçekleştirildiğini (bk. Kornfilt 1997: 330) ileten çatı şeklidir.

Yukarıda belirtildiği üzere çalışmada kullanılacak yöntem olan işlevsel yaklaşım gereğince araştırmamıza konu olan şekillerin kullanımlarından hareketle işlevleri saptanmaya çalışılacaktır. Bilindiği üzere işlevsel dil bilimi metodu, her bir dil birimini üstlendiği, yerine getirdiği görevden hareketle açıklamaya çalışır (bk. Martinet 1998: 41). A. Martinet’in de belirttiği gibi, dile ait birimler (monem, morfem vb.) belirli bir anlamsal potansiyele sahip olsalar da söz konusu dil birimleri ancak kullanıldıkları bağlamda ya da belirli bir durum içinde ele alındıklarında gerçekten anlam taşıyabilirler (1998: 41-42). Böyle bir değerlendirme, araştırmamıza konu olan dil öğelerinin kullanıldıkları bağlamda sahip olduğu anlamın ya da üstlendiği işlevin belirlenmesi gereğini ortaya koyar çünkü ancak kullanıldıkları bağlamda ele alındıklarında söz konusu şekillerin işlevi hatasız bir şekilde betimlenebilir. Çatı şekillerinin ait oldukları dizi içerisindeki anlam ve işlevinin dikkate alınması, bu eklerin niteliğinin, yani türetme eki mi, yoksa çekim eki mi olduğunun belirlenebilmesi açısından da gereklidir. Bu yaklaşım açısından değerlendirilen -t, -DİR, -I, -n, -ş biçim birimleri fiil gövdesinde ya çatı ya türetme eki işlevindedir. Yazılışları aynı olmasına rağmen

işlevleri birbirinden tamamen ayrı olan söz konusu biçim birimleri aynı fiil tabanına getirilebiliyor olsalar da bunlar tamamen ayrı iki fiil şekli olmaktadır.

Çalışmada ele alınan fiillerden bazılarının yapısı incelenecek olursa (ör. *yağlan-*, *demlen-*, *ateşlen-* vb.) öncelikle tabana getirilen +IEn şeklinin iki unsurdan oluştuğu belirtilmelidir (+IE-n). +IEn şekli çatı eki -n'nin getirildiği fiil tabanlarında kalıcılığı neticesinde oluşmuş bir dil birimidir. Açmak gerekirse, bazı ad tabanları bünyesine +IE şekli ilave edilebilirken (*selam+la-* vb.) bazı fiil tabanlarına +IE şeklinin tek başına getirilemediği (*siyah+la-** vb.), bu şeklin ancak -n ekiyle beraber kullanılabilirdiği (*siyah+la-n-* vb.) görülür. Bu fiiller ancak sözü edilen ekle birlikte kullanılırsa dilde kabul edilebilir birimler hâline gelir (bk. Akalın 2004: 93). Önce +IE ekiyle isimlerden fiil türetilmesi, daha sonra çatı eklerinin kullanılması söz konusudur (bk. Akalın 2004: 96). Dolayısıyla “gösterenleri aynı gösterilenleri farklı” nitelemesinde bir çelişki yoktur. (1) yağ+lan (yağ oluşmak), (2) yağ+la-n (yağ sürülmek ya da yağ sürünmek) fiil şekillerinin gösteren unsurlarından ilki çatı ekinin getirildiği fiil tabanında +IE eki ile kaynaşması sonucu oluşmuş ve artık kendi çatı anlamını iletmeye ilgisiz hâle gelmiş bir biçimdir.

Çalışmada bir fiil kelime şekli leksemleşmişse, artık işlek bir çatı şeklinin varlığından bahsedilemeyeceği görüşü benimsenmiştir. Bu bakış açısı gereğince bağımsız bir leksem niteliği taşıyan, bir başka ifadeyle çatı anlamının bağımsız anlamının bir parçası, anlam birimliği niteliğinde olduğu bütün fiillerin çatı konusunun dışında tutulması gerektiği düşünülmektedir. Bu sebeple çalışmada incelenen fiillerin “kendiliğinden olma” anlamı taşıdıkları kullanımların işlek edilgen, dönüşlü ve işteş çatı şekilleri olarak kabul edilmediği görülecektir. Daha iyi anlaşılma kaygısıyla bu noktada Hint-Avrupa dillerinde varlığı söz konusu edilen medial (orta) çatı kavramına değinmek istiyoruz:

Medial (orta) çatı, (1) eyleme iştirak eden nesnenin fail olarak algılandığı ve (2) eylemin bağlantılı olduğu nesnenin iç veya dış durumunda bir değişiklik meydana geldiği anlamına sahip fiil kelime şeklidir.¹

Medial anlamlı fiillerin medial çatı kelime şekli olarak değerlendirilemeyeceği, bizce T. Banguoğlu tarafından da vaktiyle idrak edilmiştir. T. Banguoğlu çalışmasında “orta fiil” olarak adlandırılan söz konusu fiillerin “kendiliğinden olma, içinden olma” gibi bir anlam özelliği taşıdığını ve çok yerde dönüşlü fiillerden ayrıldığını belirtir: ör. “sıkışmak=kendiliğinden sıkılmak *orta fiil*” (2007: 289).

Yukarıda söylenenleri yorumlamak gerekirse, herhangi bir çatı eki olmaksızın bir fiilin bağımsız leksik anlamının içeriği edilgenlik, dönüşlülük vb. anlamları ihtiva edebilir. Örneğin, *terfi et-*, *ikna ol-* vb. fiil şekillerinde edilgenlik anlamı tabanın sahip olduğu bağımsız anlamın ayrılmaz bir bileşeni niteliğindedir, onun sahip olduğu leksik anlamın bir parçası, bir anlam birimliğidir. Fakat bu söz konusu fiillerin edilgen çatı kelime şekli olduğunu göstermez (bk. Kornfilt ve Greenberg 2000: 51-52) çünkü fiil kelime şekline temsil edilen eylem ve nesne arasındaki bağıntının karakteri çatı morfemi aracılığıyla iletilmemektedir. İşte bunun gibi medial anlamlı fiiller kendi bağımsız anlamlarının ayrılmaz bir niteliği olarak eylemin bağlantılı olduğu nesnenin fail olduğu ve bu nesnenin iç veya dış durumunda bir değişikliğin meydana geldiği anlamına, Banguoğlu'nun ifadesiyle “kendiliğinden olma, içinden olma” (2007: 289) anlamına sahiptirler. Medial anlamlı fiillerin sahip oldukları bu leksik içerik ise onları birer çatı oluşumu saymayı gerektirmez. Dolayısıyla bu fiiller morfolojinin ve dolayısıyla çatı kategorisinin değil, anlam biliminin inceleme alanı dâhilinde ele alınmalıdır.

³ Viktor G. Guzev ile yapılan 10.01.2012 tarihli görüşme.

Özetlersek TT’de medial (orta) çatı şekli yoktur, medial çatı anlamı anlamının ayrılmaz bir bileşeni olan fiiller vardır ve söz konusu fiiller bağımsız birer sözlük birimi olduklarından medial (orta) çatı kelime şekli değildirler:

Çünkü bütün hayatı boyunca bir imparatorluğun tahtına oturmayı bekleyerek yaşayan herhangi biri delirmeye mahkûmdu zaten; çünkü aynı düşlerle bekleyen ağabeylerinin delirdiğini gören herhangi biri, zaten delirmek-delirmemek açmazına sıkışacağı için delirmek zorundaydı; çünkü insan delirmek istediği için değil, delirmek istemediği ve bunu sorun ettiği için delirirdi. (OP, KK, 399) (sıkış- medial anlamlı fiildir).

İki üç ahmak seni inkâr etse neden acılaşırsın, sen zaten şeker madenisin. (MCR, M, 180^b) (acılaş- medial anlamlı fiildir).

Ellemeye bayıldığım satenle kaplanmış koltuklar. (PK, AOS, 1) (bayıl- medial anlamlı fiildir).

Kelimeler usul usul dağıldı ağızlarında, iyiden iyiye bir kayıtsızlık çöktü üzerlerine. (EŞ, BVP, 101) (dağıl- medial anlamlı fiildir).

Sevgili benim sözüme darılıyordu susardım, bana bir lâhzacık mühlet verseydi sükût ederdim. (MCR, M, 60^a) (darıl- medial anlamlı fiildir).

Beynimin yüreğimden önce hareketlenmesi, körkütük âşık olma şansı tanımıyordu bana. (CT, YŞÇS, 11) (hareketlen- medial anlamlı fiildir).

Manav dükkânlarına asılan paşa ve meyve resimlerine bakar içlenirdin, arka mahallelerdeki kirli kahvelerde nemden hamurlaşmış iskambililerle altmışaltı oynayan sert bakışlı ve acıklı erkek kardeşlerini görür dertlenirdin. (OP, KK, 343) (içlen-, hamurlaş- ve dertlen- medial anlamlı fiillerdir).

Her şeyi kendi hâline bırakmanın, hayatın bana cömertçe sunduğu zevk ve mutlulukların tadını telaşlanmadan çıkarmanın en iyi şey olduğu sonucuna vardım. (OP, MM, 80) (telaşlan- medial anlamlı fiildir).

Bir de baktık ki dükkân yağ içinde, elbisesi yağa bulaşmış. (MCR, M, 10^a) (bulaş- medial anlamlı fiildir).

Mehmet’in vurulup düştüğü yerde, kaldırımdaki kar eriyeye eriyeye çamurlaşmıştı. (OP, YH, 32) (çamurlaş- medial anlamlı fiildir).

Yukarıdaki örneklerdeki ilgili kelime şekillerinin medial (orta) çatı kelime şekilleri olarak kabul edilmesi bu anlamın –l edilgen çatı, -n dönüşlü veya edilgen çatı ve–ş işteş çatı biçim birimleriyle temsil edildiği anlamına gelir. Ancak söz konusu çatı şekilleri getirildikleri fiil tabanında artık fiilin bildirdiği eylem ve nesnelere arasındaki ilişkiyi dile getirmemektedir. Söz konusu biçim birimlerinin getirildikleri tabanda kalıcılışmaları sonucu herhangi bir çatı anlamını iletmeyen -l, -n ve –ş biçim birimleriyle oluşturulmuş fiiller bağımsız anlama sahip leksemeler olduklarından çatı konusu dışında değerlendirilmelidir.

Çatı şekli olan bazı fiillerin zamanla leksemleşip medial anlama sahip fiillere dönüştükleri görülür. Bu fiiller söylevde hem çatı şekli hem de medial anlamlı fiil olarak kullanılabilirler. Kalıplaşma sonucu oluşmuş bu medial anlamlı fiiller, işlek çatı şekilleriyle karıştırmamalıdır. Anlatımda bunların birbirinden ayırt edilmesi için kullanılması gereken ölçüt, –l, -n ve –ş biçim birimlerinin üstlendikleri işlev ile sahip oldukları anlam olmalıdır:

çekil-: *Orası bir nevi standart insanların yeri idi, orada gerçekte kendimize hiç lâzım olmayan, hiç değilse bizi kendimizden uzaklaştıran ve bunu yaparken hiçbir noktaya da*

yaklaştırmayan şeylerin hasreti çekilirdi. (AHT, H, 115) (Edilgen çatı kelime şeklidir); *Her şeyini bırakıyorsun, hayattan çekiliyorsun, yenilgiyi seviyorsun sanki.* (OP, MM, 222) (Medial anlamlı fiildir).

bulan-: Kimse göremez Tokyo Olimpiyatları'nı; çünkü bayraktaki halkalar birer nişan tahtasına dönüşmüş ve tüm dünyanın kana bulanacağı 1940 yılında başlamıştır. (SA, KC, 74) (Edilgen çatı kelime şeklidir); *Midem bulanır da bulanır.* (PK, AOS, 18) (Medial anlamlı fiildir).

uyuş-: Bunlardan kolayca anlaşılıyor ki milletvekili arkadaşlar, Temsilciler Kurulu ile İstanbul Hükümeti'ni ve İstanbul'dan bütün milletvekillerini çağırma yetkisini kendinde görebilen kişileri, ortak amaçta birbiriyle anlaşmış ve uyuşmuş sayıyorlardı. (MKA, N, 285) (İşteş çatı kelime şeklidir); *Şok o kadar büyüktü ki Lara da ben de uyuşmuş gibiydik, kıpırdayamıyorduk.* (ZL, SA, 168) (Medial anlamlı fiildir).

Sonuç olarak TT'de edilgen, dönüşlü ve işteş çatı kategorisi biçim birimleri getirildikleri fiil tabanlarında kalıcılaşarak, kendi çatı anlamlarını iletmeyen bağımsız birer fiil hâline gelirler ve dolayısıyla medial anlamı dile getiren fiiller oluştururlar.

Bu sebeple çalışmada bağımsız anlamının bir parçası niteliğinde kendiliğinden olma anlamı taşıyan *bozul-, parçalan-, zorlan-, yumruklan-* vb. fiillerin “kendiliğinden olma” anlamını dile getirdikleri anlatımlarda dönüşlü çatı kelime şekli olarak kabul edilmediği görülecektir. Bu fiiller çatı işlevinin dışındaki kullanımlarında, bağımsız anlamları medial çatı anlamını ihtiva eden fiiller olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla işlek çatı şekilleri olarak yorumlanamayacakları sonucuna ulaşılmıştır.

Aşağıda gösterenleri aynı gösterilenleri farklı olarak nitelenen ve Çağdaş Türk edebiyatı malzemesiyle örneklendirilen fiiller incelenmiştir:

atlat- 1. Ettirgen çatılı fiildir (**atla-t-**): *Öğretmen ceza olarak saatlerce ip atlattı.* (İnformant).

2. **atlat-** fiili “Basında başka ilgililerden önce bir haberin yayımlanmasını sağlamak; kötü bir durumu geçiştirmek, savmak; başından savmak; savaştırmak; aldatmak.” (TDK: Türkçe Sözlük 2005: 145^b) anlamlarında ettirgen çatı fiil şekli değil, ayrı bir fiildir: *Böyle bir hâleti ruhiye içinde gelen bir mal sahibini atlatmak elbette güçtür.* (AHT, H, 13); *Bütün mesele, şu harp beliyesini bir an evvel atlatabilmektir.* (YKK, HOŞ, 140); *Hastalığı zatürre idi; fakat ihtiyarlığına rağmen tehlikeyi atlatmış görünüyordu.* (SA, YD, 25).

dayat- 1. Dayamak işini yaptırmak anlamında fiilin ettirgen çatı şeklidir (**daya-t-**): *Dolabı duvara dayattı.* (İnformant).

2. **dayat-** fiili “Kendi istediğini yaptırmakta direnmek; başkasının isteğine karşı koymak; empoze etmek.” (TDK: Türkçe Sözlük 2005: 480^a) anlamlarında çağdaş TT'de bağımsız bir leksemdir, dolayısıyla fiilin ettirgen çatı şekli değildir: *Kazancı ailesi asla ulaşamayacağı bir mükemmelliği ona dayatmak için çırpınırken Kafe Kundera ahalisi onu olduğu gibi kabul eder; dahası, insan denilen mahlûkatın zaten özünde kabahatli, kusurlu ve düzeltilemez olduğu varsayımından hareket ederdi.* (EŞ, BVP, 100).

kestir- 1. Kesmek eylemini yaptırmak anlamında fiilin ettirgen çatı şeklidir (**kes-tir-**): *Eteklerinizi biraz kısaltıp saçlarınızı da kısa kestirdiniz mi...* (AHT, SAE, 223); *Karısının bir sevgilisi olduğunu duyan Büyük Petro, adamın başını kestirir ve bir kavanozun içinde Katerina'nın yatağının yanındaki komodinin üstüne koydurtur.* (SA, KC, 146).

2. **kestir-** fiili şu kullanımlarda bağımsız bir leksemdir, dolayısıyla fiilin ettirgen çatı şekli değildir: a. “Kısa bir süre uyumak.” (TDK: Türkçe Sözlük 2005: 1147^a): *Uyumaz, kısa kısa kestirirdi sadece.* (EŞ, BVP, 113). b. “Anlamak, farkına varmak.” (TDK: Türkçe Sözlük 2005:

Turkish Studies

1147^a): *Fakat ne yapacağımı kestiremeyerek olduğu yerde kaldı ve sağa sola bakındı.* (SA, YD, 21). c. Kestirip atmak: *Lieberman kestirip attı: Ben bakarken Türkiye arabulucu olamaz.*² ç. Gözüne kestirmek: *Gözüme kestirdiğim, şefkatli abla görünüşlü bir memure ise tam bir cadaloz çıktı.* (OP, YH, 170).

kırıştır- 1. Kırışmasına sebep olmak anlamında fiilin ettirgen çatı şeklidir (kırış-**tır**-): *Elbiseni kırıştırma!* (İnformant).

2. *kırıştır*- fiili “flört etmek” (TDK: Türkçe Sözlük 2005: 1160^a) anlamında ettirgen çatı fiil şekli değil, bağımsız bir fiildir: *...ne kadar çok babama benzediğimi ve ne yakışıklı olduğumu söyleyen yaşlıca bir hanımefendiyle hafifçe kırıştırdı.* (OP, MM, 101).

kıstır- 1. Kısmak eylemini yaptırmak anlamında fiilin ettirgen çatı şeklidir (kıs-**tır**-): *Radyonun sesini kıstırdım.* (İnformant).

2. *kıstır*- fiili “kaçamayacak bir duruma getirmek” ve “sıkıştırmak” (TDK: Türkçe Sözlük 2005: 1168^a) anlamlarında çağdaş TT’de bağımsız bir leksem olduğundan ettirgen çatı fiil şekli değildir: *Ara sıra Lâmia’yı تنها bir yerde, bahçede yahut sofada kıstırıyor...* (RNG, DK, 173); *Tüfek atarken avucumun derisini tetiğe kıstırdım...* (RNG, DK, 224).

kondur- 1. Ettirgen çatı fiil şeklidir (ko-n-**dur**-): *Kenan onu son bir defa kollarına aldı, buz gibi soğumuş dudaklarıyla onun gözlerine, geniş alınına bir veda busesi kondurdu.* (RNG, DK, 135).

2. a. *kondur*- fiili “Yakıştırmak, haksız yere birtakım eksiklikler isnat etmek, üzerine yormak.” (TDK: Türkçe Sözlük 2005: 1207^a) anlamında ettirgen çatı fiil şekli değil, bağımsız bir leksemdir: *İlk önce konduramamıştım ama daha sonra anladım gerçeği.* (İnformant).

b. “toz kondurmak” öbeğinde de bağımsız bir leksemdir: *Dört arkadaş Galatasaray’dan beri ayrılmadıkları Mümtaz’ı çok severler, ona toz kondurmak istemezlerdi.* (AHT, H, 90).

sardır- 1. Ettirgen çatı fiil şeklidir (sar-**dır**-): *Dadımı, Hürmüz Kalfa’yı çağırıp saçını taratmış, ördürmüş, başına evli hotozlarının en süslüsünü sardırması...* (YKK, HOŞ, 143).

2. *sardır*- fiili “Sürekli olarak bir konuyu düşünmek.” (TDK: Türkçe Sözlük 2005: 1703^a) anlamında çağdaş TT’de bağımsız bir leksemdir: *Dünyadan alakamı kesip bağlarım çekildikten sonra üzümçülüğe sevdayı sardırırım...* (RNG, DK, 6).

yapıştır- 1. Ettirgen çatı fiil şeklidir (yapış-**tır**-): *O zamanlar, ceviz ve kestane ağaçları kesilip üzerlerine sünnetçilerin ve terzilerin el ilânları yapıştıracağı elektrik direklerine dönüştürülmemişti daha.* (OP, KK, 395).

2. a. *yapıştır*- fiili “Gecikmeden karşılık vermek veya gerekeni yapmak.” (TDK: Türkçe Sözlük 2005: 2129^a) anlamında ettirgen çatı fiil şekli değil, bağımsız bir fiildir: *“Cehennem giden yol iyi niyet taşlarıyla döşelidir derler.” diye lafi yapıştırdı Dikran Dayı.* (EŞ, BVP, 68).

b. “tokat yapıştırmak” öbeğinde de bağımsız bir fiildir: *Nasıl da yapıştırdı tokadı...* (İnformant).

açıl- 1. Edilgen çatı fiil şeklidir (aç-**ıl**-):

a. Açmak eyleminin yapılması, açmak işine maruz kalmak: *Dershanenin kapısı güürültüyle açıldı ve çocuklar, bütün o çılğın alayı, gülerek bağırarak, koşarak içeri girdiler.*

² Örnek, 09.01.2010 tarihli Zaman Gazetesi’nden alınmıştır: http://mk.zaman.com.tr/mktr/newsDetail_getNewsById.action;jsessionid=2855439B8573E8103702C274131799D0.node1?sectionId=213&newsId=2536 (çevrimiçi)

(HZU, BYT, 59); ‘Tehlikeli Şeyler’, Beyoğlu’ndaki Elhamra Pasajı’nda 2002 yılında açılan bir serginin adıdır. (SA, KC, 35).

b. Konuşmak, söz konusu etmek: *İlk eş mevzuunun açıldığı nadir anlar hariç, senelerce dinginlikle akıp gitti evlilikleri.* (EŞ, BVP, 151).

c. Asıl rengini yitirmek: *Boyanın rengi tiner katılarak açıldı.* (Informant) [Eğer rengin açılması bir failin etkisiyle değil de kendiliğinden gerçekleşen bir durum ise -ör. *Elbisenin rengi açıldı.* (kendiliğinden)- edilgen çatı kelime şekli değildir.]

2. *açıl-* fiili şu kullanımlarda bağımsız bir leksemdir:

a. Duygularını açıklama: *Kevork da henüz açılmadığı bir kıza abayı yakmış olmalıydı.* (EŞ, BVP, 61).

b. Dili açılmak: *“Eyvah!” der Neyire Hanım, “Bizim oğlanın dili açıldı açılmasına; ama bu sefer de terliklerle konuşmaya başladı!”* (SA, KC, 11).

c. Arası bozulmak: *Komşularımızla aramız açıldığı günden Nafi Mollalar’ın konağına gelin gideceğim güne kadar geçen iki bayramda elini öptüğüm vakit bana ne mutadı üzere “nice senelere güzel kızım” demiştir ne de saçlarımı okşayıp alnımdan öpmüştür.* (YKK, HOŞ, 34).

ç. Çıkmak, bulunduğu noktadan ileri gitmek: *Vapurun kendisi gibi yolcularında da bir dermansızlık havası vardı; ama koca tekne lacivert denize açıldığında kopan ani rüzgâr bu havayı çabucak dağıttı.* (EŞ, BVP, 203); *Oğlan tarafı çok masrafa kaçmamak, açılmamak için her şeyin şöyle böylesini seçmeye davranıyor.* -Reşat Enis 1944: 122 (Tietze 2002: 93^b).

d. Kendine gelmek, ferahlamak: *Başımda biraz ağırlık var da... Belki biraz açılıyorum dedim... (RNG, D, 42); “Arkadaşının belki hakkı var Kenan... Birkaç sene Avrupa’ya git... Belki dediği gibi açılırsın...” dedi.* (RNG, DK, 43).

asıl- 1. Edilgen çatı fiil şeklidir (as-ıl-): *Otuz yıl önce, burada bütün aile hep birlikte otururlarken, aynı balkona asılan aynı renkteki lacivert bir bez, sakaya verilmiş bir işaret anlamına gelirdi.* (OP, KK, 220); *Duvarlara, hiç boş yer kalmamacasına resimler asılmıştı.* (PK, AOS, 148).

2. *asıl-* fiili “Bir yere tutunup sarkmak; tutup çekmek; hızla eline almak; ısrar etmek; sonuna kadar mücadele etmek; rahatsız edici davranışlarda bulunmak.” (TDK: Türkçe Sözlük 2005: 129^a) anlamlarında çağdaş TT’de bağımsız bir leksemdir, dolayısıyla edilgen çatı fiil şekli değildir: *İkinci maddeye geçerken birisinin frene asıldığını duydu.* (EŞ, BVP, 133); *Sandalcının cebine bir deste pembe banknot sıkıştırdım, küreklere asıldı.* (OP, KK, 297).

atıl- 1. Edilgen çatı fiil şeklidir (at-ıl-): *Dışarıda kaldırımı atılmış birkaç masa vardı.* (EŞ, BVP, 211); *Dört elle sarıldığımız birçok kıymetlerin, uğrunda sahici bir insan gibi kalbimiz ve kafamızla feda ettiğimiz binlerce sözde mühim şeylerin ne kadar kolay fırlatılıp atılabileceğini bana öğreten Yusuf!* (SA, YD, 67).

2. *atıl-* fiili “Saldırmak; birdenbire bir nesneye doğru hareket etmek; bir işe başlamak, girişmek.” (TDK: Türkçe Sözlük 2005: 143^b) anlamlarında edilgen çatı fiil şekli değil, bağımsız bir fiildir: *Bir gün Belkıs Hanım, etrafına kokular ve kahkahalar saçarak pürtelâş konağa geldi, çocukça bir sevinçle Seniha’nın boynuna atıldı.* (YKK, KK, 116); *Bu top ellerinden giderse her şey mahvolacaktı, o zaman atıldı, yuvarlanmaya başlayan topa sarıldı; fakat zapt edemiyordu.* (HZU, BYT, 128).

ayrıl- 1. Edilgen çatı fiil şeklidir (ayr-ıl-): *Delilikle en yakın ilişkide olanlarsa, aynı şekilde en mutlu insanlar da hiçbir sanatla en ufak alışverişi olmayan ve kendisine doğayı kılavuz alıp*

Turkish Studies

onun ardından giden insanlar arasından çıkıyor; çünkü doğanın hiçbir konuda eksiği gediği yoktur, yeter ki biz ölümlülere ayrılmış olan sınırın dışına çıkmak istemeyelim. (DE, DÖ, 121).

2. *ayrıl-* fiili “Bir yerden, bir kimseden, bir şeyden uzaklaşmak; boşanmak.” (TDK: Türkçe Sözlük 2005: 163^b) anlamlarında çağdaş TT’de bağımsız bir leksemdir, dolayısıyla edilgen çatı fiil şekli değildir: *Bir gün padişahın odasına giren kedi bir daha hiç ayrılmaz oradan* (SA, KC, 10).

bozul- 1. Edilgen çatı fiil şeklidir (boz-**ul-**): *Ninni, gittikçe artan kahkahalar, çingiraklı çocuk haykırışmaları içinde bozuluyor, civar kulelerin pencerelerinde ışıklar dolaşıyor, köpekler uluyordu.* (RNG, DK, 15); *Artık sükûn bozulmuş oldu.* (HZU, BYT, 23).

2. *bozul-* fiili “Yiyecek kokmak, yenemeyecek duruma gelmek; taşıt arızalanmak; bir şeye kızmak, içerlemek; sağlığını yitirip zayıflamak.” (TDK: Türkçe Sözlük 2005: 311^a) vb. anlamlarda fiilin edilgen çatı şekli değil, bağımsız bir leksemdir: *Hava bozuldu.* (İnformant); *Dolaptaki süt bozulmuş.* (İnformant); *Sinirlerim büsbütün bozulmuştu.* (RNG, D, 94).

çakıl- 1. Edilgen çatı fiil şeklidir (çak-**ıl-**): *Oğul, bunlar akl-ı küllü bile şaşırtan, sersem eden tersine çakılmış nallardır.* (MCR, M, 574^b).

2. a. *çakıl-* fiili “Hızla düşüp saplanmak.” (TDK: Türkçe Sözlük 2005: 383^b) anlamında edilgen çatı fiil şekli değil, bağımsız bir leksemdir: *Çocuk kuma çakıldı.* (İnformant); *İçlerinden bir ikisinin, kıpkırmızı kana belenerek denize çakıldığını görüyorduk.* (ZL, SA, 86).

b. “çakılıp kalmak” öbeğinde de bağımsız bir fiil şeklidir.

çarpıl- 1. Edilgen çatı fiil şeklidir (çarp-**ıl-**): *Nitekim bir an gelecek uykusuz gecelerimde ve boş, bomboş günlerimde bana dert ortaklığı eden hikâyeye kitaplarının ortadan kaldırılışı gibi ağır bir cezaya çarpılacaktım.* (YKK, HOŞ, 34); *Alışverişte çarpıldığımı fark ettim.* (İnformant).

2. *çarpıl-* fiili “Çarpık duruma gelmek.” (TDK: Türkçe Sözlük 2005: 397^a) anlamında edilgen çatı fiil şekli değil, bağımsız bir leksemdir: *Bükük boyunlar, eğrilmiş beller, kamburlaşmış sırtlar, çarpılmış bacaklar bütün o vatandaş dertleri ve hikâyeleri kendi gövdesinin uzantılarıyla.* (OP, KK, 186).

çekil- 1. Edilgen çatı fiil şeklidir (çek-**il-**):

a. Çekmek eyleminin yapılması, çekmek eylemine maruz kalmak: *Onun bir gün saçlarından çekilip çalınan bir kurdele parçası, benim için yazılıp da verilmeye cesaret olunamamış bir kâğıttan zorla koparılan buruşmuş anlaşılmaz birkaç satır, bir gün deniz kenarında gizlice cebime atılmış ufak taşlar...* (HZU, BYT, 174).

b. Resim, film vb. çekilmek: *Babasının yazısıyla yazılmış bir levhanın karşısında onun Ülâ rütbesine mahsus kıyafet, nişanlarla çekilmiş resmi asılıydı.* (AHT, H, 153); *Belki de film bir Boğaz yalısında çekildiği ve bende geçen yazın ve sonbaharın hatıralarını uyandırdığı için, bir ara boğazım düğümlendi.* (OP, MM, 291).

c. Tahammül edilmek, katlanılmak: *Ne Fatma'nın bitmez tükenmez hastalıkları, ne Yaşar'ın çekilmez hâlleri, ne de etrafın dedikodusu Nuran'ı Mümtaz'ın boş yere üzüntüleri kadar rahatsız ediyordu.* (AHT, H, 304).

2. a. *çekil-* fiili “Kendini geriye veya bir yana çekmek; bir işten kendi isteğiyle ayrılmak; yok olmak; bir yere geçmek; bir yerden uzaklaşmak, bir yere uğramamak; gerilemek, geri gitmek; katılmamak, vazgeçmek.” (TDK: Türkçe Sözlük 2005: 407^a) anlamlarında edilgen çatı fiil şekli değil, bağımsız bir fiildir: *O, biraz geri çekildi.* (RNG, D, 23); *Bir şey söylemeden taburdan çıktım, dadımla beraber bir köşeye çekildim.* (RNG, D, 9); *Bu anda kafasından neler*

Turkish Studies

geçtiği, içinde nelerin olup bittiği bilinemezdi; ama senelerden beri savaştığı meydanı bu kadar kolay bırakıp çekilmek istemediği belliydi. (SA, YD, 84).

b. “suların çekilmesi” öbeğinde de bağımsız bir leksemdir: *Boğazın sularının çekilmekte olduğunu fark ettiniz mi?* (OP, KK, 23).

çözül- 1. Edilgen çatı fiil şeklidir (çöz-ül-): *Hayır, kötü olan ölüm değildi; bu basit işin, bu peşin pazarlığın birdenbire ve her şeyle beraber son derece güçleşmesi, çözülmez bir yumak hâline gelmesi, beş on kulaç suyun, bin türlü engelle doluvermesiydi.* (AHT, H, 67).

2. çözül- fiili “Gevşeyip yumuşamak, erimeye başlamak; birliğini beraberliğini yitirmek; güçsüz kalmak; dağılmak, çökmek.” (TDK: Türkçe Sözlük 2005: 453^a) anlamlarında ve “dili çözülmek” öbeğinde edilgen çatı fiil şekli değil, bağımsız bir fiil niteliğindedir: *Sarayın artıklarını yiyerek dilinin çözüleceğine inanılan çocuk büyüdüğünde özgürlük şarkıları söyleyecek ve o sofraları devirenlerin korosunda ön sırada yer alacaktır!* (SA, KC, 10).

dikil- 1. Dikmek eyleminin yapılması anlamında edilgen çatı fiil şeklidir (dik-il-): *Onun yerine beş katlı, modern bir bina dikilmişti.* (EŞ, BVP, 177); *12 Eylül 1930 günü ölen William Huskisson, tren altında kalarak can veren ilk insandır ve heykel, bu olayın anısına dikilmiştir!* (SA, AVD, 97).

2. dikil- fiili “Ayakta durmak; göz belli bir noktaya uzun süre bakmak; karşı koymak, engellemek.” (TDK: Türkçe Sözlük 2005: 523^b) anlamlarında edilgen çatı fiil şekli değil, bağımsız fiil şeklidir: *Aradaki bir kuka, doğruluğun, dürüstlüğün temsilcisi olarak dikilir, kendisini ve arkadaşlarını devirmeye gelen topun karşısına.* (SA, KC, 65) (Metinde “kuka” kişileştirilmiştir); *Mermerleşmiş bir fırtına gibi karşımıza dikildin.* (PS, Y, 20); *Küçük Hasan’ın gözleri delecemiş gibi kapalı camlara dikiliyor ve bunların arkasında teneke maşrapadan ayran içebilecek insanlar, hâli vakti yerinde köylüler, boyunbağsız esnaflar, izinli giden askerler, hâsılı susamış kimseler arıyordu.* (SA, YD, 34).

dökül- 1. Edilgen çatı fiil şeklidir (dök-ül-): *Küçük kâselere dökülmüş sütlacı ikram ederken tatlımsı, yatıştırıcı bir koku doldurdu odayı.* (EŞ, BVP, 43); *Nöbetçi birkaç er için küçük tencerelerde pişiyor, araya hemen hemen hiçbir şey dökülmüyor, pek pek birkaç kemik, biraz ekmek içi filan...* (OK, EK, 2); *Olur da eline geçirirsen o defterlerden birini, orada rast gelebilirsin söze dökülmeyecek olana.* (EŞ, BVP, 372).

2. dökül- fiili kendiliğinden olma anlamı taşıyorsa bağımsız bir leksemdir, dolayısıyla edilgen çatı fiil şekli değildir: *Dişleri dökülmüş, saçları süt gibi ağarmıştı.* (MCR, M, 656^a); *Ağacın yaprakları döküldü.* (İnformant).

ezil- 1. Edilgen çatı fiil şeklidir (ez-il-): *Mesela kaderden kaçmaya kararlı bir uzak yeğen sağlıklı bir hayat sürmek için azami özen göstermiş, aşırı yemekten, fahişelerle yatmaktan, azılı taraftarlarla temastan uzak durmuş, en nihayetinde yanından geçtiği bir inşaattan üzerine düşen beton tarafından ezilmişti.* (EŞ, BVP, 39).

2. a. “ezilip büzülmek” öbeğinde bağımsız bir fiil şeklidir.

b. “içi ezilmek” öbeğinde de edilgen çatı fiil şekli değil, bağımsız bir fiil şeklidir: b. 1. Açlık hissi duymak: *İçim ezildi.* (İnformant). b. 2. Sıkıntı ya da heyecan içine düşmek: *Bu arada Asya, Armanuş’un nezaketini, kaburgayı yerken gösterdiği özeni içi ezilerek seyretti.* (EŞ, BVP, 173); *Karşıyaka vapurunda, Nimet Hanım’ı göreceği dakikayı düşündükçe kalbi tatlı bir heyecanla eziliyordu.* (RNG, DK, 94).

geril- 1. Edilgen çatı fiil şeklidir (ger-il-): *Birbiri peşinden gelen bu sualler, karanlıkta gerilmiş bir ipe ayağı dolanmış insan gibi, yolunda rahat yürümesine mâni oluyordu.* (AHT, H, 113);

Turkish Studies

Hangisinin mücrim olduğu anlaşılırsa derhal çarmıha gerilecektir. (RNG, DK, 88).

2. *geril-* fiili “Kasılmak; kızmak, öfkelenmek, sinirlenmek.” (TDK: Türkçe Sözlük 2005: 754^a) anlamlarında edilgen çatı fiil şekli değil, bağımsız anlama sahip bir fiildir: *Niçin gerildin?* (İnformant).

katıl- 1. Edilgen çatı fiil şeklidir (kat-**ıl**-): *Bu yemeğe neler katıldığını anlatır mısınız?* (İnformant).

2. a. *katıl-* fiili “Bir topluluğa girmek, iştirak etmek; ortak olmak, benimsemek.” (TDK: Türkçe Sözlük 2005: 1105^a) anlamlarında edilgen çatı fiil şekli değil, bağımsız bir fiil şeklidir: *Civardaki bahçelerden de bize birkaç çocuk katılırdı.* (RNG, D, 16); *Söylediklerinize katılıyorum.* (İnformant); *Son üç aydır Kevork bu grubun düzenlediği bütün etkinliklere sektirmeden katılmıştı...* (EŞ, BVP, 61).

b. “katıla katıla gülmek”, “katıla katıla ağlamak” vb. öbeklerde edilgen çatı fiil şekli değil, bağımsız bir fiil şeklidir: *Her dönüşünde bir tanıdığı rastlıyor ve gülmekten katıla katıla selamlaşıyorduk.* (AHT, SAE, 289); *Bütün sınıf Şaban’ı kuşkulandırmamak için önce kendilerini tutmuş, şimdi katıla katıla güliyorlardı.* (RI, HS, 16).

kesil- 1. Edilgen çatı fiil şeklidir (kes-**il**-): *Çünkü onu, henüz kesilmemiş uzun saçlarına bakarak bir kız çocuğu sanıyorlardı.* (RNG, DK, 87).

2. *kesil-* fiili şu kullanımlarda bağımsız bir leksemdir, dolayısıyla fiilin edilgen çatı şekli değildir: *Evinde kral kesilmeye alışkın olan çocuk, sınıfta nice öğrenciden sadece biri olmayı kabullenemiyordu.* (EŞ, BVP, 41); *Nihayet, genç kadın hastabakıcılardan başına geleni öğrenmiş, yattığı yerden ölünün bulunduğu yere kadar sürüne sürüne gitmiş, hazırlanmış cesedi görmüş, başında kaskatı kesilmişti.* (AHT, H, 16); *Ona ilerleyerek: “Ne için daima bizim yanımızdan kaçmak istiyorsunuz?” dedim, sapsarı kesildi.* (HZU, BYT, 37); *Bir aralık ağabeyimin mektupları kesilmişti.* (RNG, D, 112); *Birdenbire hıçkırıkları kesilen Mefharet, kendisinden bahsedildiğini anlamış gibi, ıslak, şişkin, kızarmış gözleriyle Samim’e bakıyordu.* (PS, Y, 133).

kırıl- 1. Kırmak eyleminin yapılması, kırmak işine maruz kalmak anlamında edilgen çatı fiil şeklidir (kır-**ıl**-): *Burada çok ince kadehler kırılıyor, küçük kamaşmalarda mücevher usaresi iksirler çekiliyor, emsalsiz taşlar, bir nezir yerine getirilir gibi, suya fırlatılıyordu.* (AHT, H, 181); *O neşe bir sırça kadehti ki kırılmıştı.* (AHT, H, 62).

2. *kırıl-* fiili şu kullanımlarda bağımsız bir leksem olduğundan fiilin edilgen çatı şekli değildir:

a. Gücenmek, incinmek: *Biz de ona çok hürmet ederiz, şakalarına hiç kırılmayız.* (OP, MM, 50); *İnan, kalbim yalana daha çok kırılır.* (OP, MM, 60).

b. Cesareti, umudu kırılmak: *Fakat onu görünce içime zapt edilmez bir korku geliyor, cesaretim kırılıyordu.* (RNG, D, 13).

c. Savaş, bulaşıcı hastalık sebebiyle çok sayıda kişinin ölmesi: *Kanlı meydan muharebelerinde koca taburlar yok olurken, köyler kıtlıktan kırılırken, kervanlar düşman orduları tarafından yakılıp kül edilirken hep oracıkta hazır ve nazır bulunmuşlardır.* (EŞ, BVP, 198).

koyul- 1. Edilgen çatı fiil şeklidir (koy-**ul**-): *Dört köşe deliğin ağzına koyulmuş bir tahta masanın başında şişman, kısa boylu, kömür gibi kara kaşlı, kara bıyıklı bir gardiyan cansız eşyalara karşı kin duyuyormuş gibi hoyrat hareketlerle paketleri, torbaları açıp içindekilere bakıyordu.* (KT, EŞİ, 137).

Turkish Studies

2. *koyul-* fiili “Koyulaşmak; başlamak, girişmek, teşebbüs etmek.” (TDK: Türkçe Sözlük 2005: 1225^b) anlamlarında edilgen çatı fiil şekli değil, bağımsız bir fiil şeklidir: *Cevriye talimli bir rahatlıkla sütlacı bölüştürmeye devam ederken, Feride de onun peşinden bütün kâselere Hindistan cevizi serpmeye koyuldu.* (EŞ, BVP, 43); *Dolapları, çekmeceleri, duvardan duvara uzanan kitaplığın her rafını aramaya koyuldular.* (EŞ, BVP, 241); *Düşünmekle bir çare bulunamayacağını anlayınca ne yapacağını tecrübeye koyuldu.* (SFA, AVBY, 34).

kurul- 1. Edilgen çatı fiil şeklidir (kur-**ul-**): *Aynı yıl, II. Meşrutiyet’in ilan edilmesiyle doğan özgürlük ortamında olimpiyat komitesi kurulur ve Budapeşte’de yapılan toplantıda Türkiye’nin üyeliği kabul edilir.* (SA, KC, 73); *Gabar Dağları’nda kar altındaki bir tepenin eteklerine kurulmuş olan askeri karakolda Cemal büyük bir zevkle titreyerek uyandı.* (ZL, M, 33); *Saat bazen kurulur, bazen de unutulurdu.* (OP, MM, 313).

2. *kurul-* fiili “Rahatça oturmak, yerleşmek; övünür biçimde davranışlarda bulunmak, kasılmak.” (TDK: Türkçe Sözlük 2005: 1264^b) anlamlarında edilgen çatı fiil şekli değil, bağımsız bir leksemdir: *Bekçi Ali’yle Kapıcı Recep sandalyelere kuruldular.* (OK, EK, 16); *Bir taraftan güzel günlerin hatırası zihninden ayrılmıyor; fakat o güneş doğar doğmaz, ayrılığın gecesi bütün azaplarıyla içinde kuruluyordu.* (AHT, H, 62).

saçıl- 1. Edilgen çatı fiil şeklidir (saç-**ıl-**): *Sokaklar, evliyaların dört bir yana saçılmış mezar taşları, hemen her köşede bekleyen çöp yığınları, yakında göz alıcı, modern binalara dönüşecek çirkin, devasa inşaatlar ve bir de martılar...* (EŞ, BVP, 10).

2. *saçıl-* fiili “açılıp saçılmak” ve “saçılıp dökülmek” öbeklerinde edilgen çatı fiil şekli değil, bağımsız bir fiil şeklidir: *Kim var, kim bu açılıp saçılmamıza mâni olacak?* (MCR, M, 385^a).

sarıl- 1. Edilgen çatı fiil şeklidir (sar-**ıl-**): *Bazan tozdan bembeyaz olmuş ve üstüne sepetlerle denkler sarılmış bir kamyon görünüyor, bir bataklıkta dizlerini kaldırıp indirerek yürüyen bir insan gibi ileri geri sallanarak, yıkılacak gibi olarak, ağır ağır ilerliyor.* (SA, YD, 10).

2. *sarıl-* fiili “Kollarını dolamak, kucaklamak; bütün gücü ile ele almak; hemen yapmaya koyulmak, girişmek; büyük bir istekle kendini vermek, benimsemek.” (TDK: Türkçe Sözlük 2005: 1705^a) anlamlarında bağımsız bir fiildir, dolayısıyla edilgen çatı fiil şekli değildir: *Kurulurken sen kurulacağına inan da yıkılırken oyunbozan borazan çocuk gibi silaha sarıl.* (OP, YH, 93); *Sokakta bir aşığı bir yukarı yürür, döner o an sarılırım.* (OP, YH, 98).

savul- 1. Edilgen çatı fiil şeklidir (sav-**ul-**): *Su, rüzgâr olmadıkça çerçöp nasıl akar, savulur?* (MCR, M, 280^b).

2. *savul-* fiili çekilmek anlamında bağımsız bir leksemdir: *Pazar yerinin tam kalabalık zamanında uzaktan bir “Savulun değmesin!” bağıırışı duyulmuş, halk ikiye ayrılmış ve Kabak Kadı, altında boz eşek arkasında bilinen turuncu maşlah, iri gövdesini sarsan bir hızla yöresine selamlar dağıtarak geçip gitmişti.* (RHK, MH, 101); *Ateşin ne yaptığını bilmezsin, savul oradan.* (MCR, M, 535^a).

seril- 1. Edilgen çatı fiil şeklidir (ser-**il-**): *Bahçesinin bir köşesine temiz beyaz hasırlar serilmişti.* (RNG, DK, 17); *Bir gün, oralarda yayılan sürüyle birlikte gidip de tepeni aşırıverse, İstanbul diye anlatıla anlatıla bitirilemeyen o altın şehir ayaklarının altına seriliverecekti.* (ZL, M, 11).

2. *seril-* fiili “Bir yere uzanıp yatmak.” (TDK: Türkçe Sözlük 2005: 1734^b) anlamında edilgen çatı fiil şekli değil, bağımsız bir fiil şeklidir: *Topraklara serildim, bir müddet akılsız, idraksiz bir hâlde kaldım.* (MCR, M, 291^b); *Sirtüstü yatağa serilmiş, hasta bir adam olduğuma göre elimi tutmakta sakınca görmeyebilir.* (PK, AOS, 13).

Turkish Studies

serpil- 1. Edilgen çatı fiil şeklidir (serp-**il**-): *Liralar serpildiği, tabancalar boşaltılıp kamalar çekildiği, kanlar döküldüğü de olurdu.* (RHK, MH, 66).

2. *serpil*- fiili “Büyüme, gelişme.” (TDK: Türkçe Sözlük 2005: 1736^a) anlamında fiilin edilgen çatı şekli değil, bağımsız bir fiil şeklidir: *Ama ben gelişip serpildikten sonra babam benim zekâmı övmeyi bıraktı diyecektim ki ağlamaya başladım.* (OP, BAK, 223).

sokul- 1. Edilgen çatı fiil şeklidir (sok-**ul**-): *Eğitim, bilime dayandırılmaz ve yeniliklerden uzak kalırsa, yıkanmayan bir ayağa dönüşür ve içine sokulduğu terliği de kokutur.* (SA, KC, 11); *Elbette bu gazetenin Anadolu'nun içine sokulmasını yasak ettik.* (MKA, N, 279).

2. *sokul*- fiili “Girmek; yanaşmak, yaklaşmak.” (TDK: Türkçe Sözlük 2005: 1787^a) anlamlarında edilgen çatı fiil şekli değil, bağımsız bir fiildir: *O zaman ne doktora ne eczacıya ne ilâca ne de herhangi bir şefkate ihtiyaç olmadan insanlar birbirlerine sokularak, birbirlerini kucaklayarak, birbirlerinin içine geçerek, birbirleriyle en hususî taraflarını paylaşarak ölürlendi.* (AHT, H, 358).

süzül- 1. Edilgen çatı fiil şeklidir (süz-**ül**-): *Artık onun süzülmüş ve saf olanı nasıldır?* (MCR, M, 505^b).

2. *süzül*- fiili şu kullanımlarda edilgen çatı şekli değil, bağımsız bir leksemdir:

a. Sessizce ilerlemek: *Kara kuru bir seyyar satıcı, garsonlardan saklanarak içeri süzüldü.* (EŞ, BVP, 209); *Mutfaktan süzülen keskin, baharlı kokuyla dalgınlığından sıyrıldı.* (EŞ, BVP, 110); *İşte o günlerin birinde ben, dikenli teller içinden, bu yeni cehennemin içine kara bir Cadillac'ı bulmak için bir gece yarısı süzüleceğim.* (OP, KK, 25).

b. “Yüzüne nazlı bir anlam vermek” (TDK: Türkçe Sözlük 2005: 1838^b): *Bunu söylerken sanki tatlı bir şeyden söz eder gibi süzülüyor, yutkunuyordu.* (RHK, MH, 32).

c. Akmak: *Gözlerinden süzülen yaşlar.* (İnformant); *Sis eskisi gibi olmamakla beraber gene devam ediyor, ışık inci rengi bir imbikten süzülerek geliyordu.* (AHT, H, 134).

ç. Çok zayıflamak: *Görmeyeli süzülmüşsün.* (İnformant).

d. Kuşların havada süzülmesi: *Kanatlarını kapadıkları zaman daha griydiler, çünkü sırtları bu renkti; ama havada süzülürken gövdelerinin iç kısmı görüldüğü için bembeyazdılar.* (ZL, SA, 61); *Fakat Boğaz aşağıya doğru bir kuş uçuşu gibi süzülüyordu.* (AHT, H, 140).

takıl- 1. Edilgen çatı fiil şeklidir (tak-**ıl**-): *Dülger balığı adı bunlardan ötürü ona takılmış olmalı.* (SFA, AVBY, 70); *Sahi, nişan ya da evlilik yüzükleri neden kalbe doğrudan bağlanan sol elin orta parmağına takılmaz?* (SA, AVD, 77).

2. *takıl*- fiili şu kullanımlarda bağımsız bir leksemdir, dolayısıyla fiilin edilgen çatı şekli değildir:

a. Yerdeki bir şeye takılmak: *Garsonlardan biri bir kadın müşterinin çantasına takıldı, bir tepsi bardakla birlikte yere yuvarlandı.* (EŞ, BVP, 95); *Bu garip ruh hâli Mümtaz'da senelerce devam edecek, her adım atışında ayağına takılacaktır.* (AHT, H, 28).

b. Peşine takılmak: *Bir mısranın peşine takıldık.* (AHT, H, 123).

c. Gözü takılmak: *O kargaşanın içinde Zeliha'nın gözü taksinin arkasında parlayan çikartmalardan birine takıldı: “Hor görme garibi! Onun da bir kalbi vardır.”* (EŞ, BVP, 15).

ç. Sürekli bir konunun üzerinde durmak, aklı takılmak (*takıl*- fiilinde dikkati çeken fiilî ve zihni olarak gerçekleşme arasındaki ayrımıdır. Eğer zihnen bir şeye takılma durumu söz

konusuysa fiilin edilgen çatı şekli olmaz): *Aklım toprağın nasıl kazılacağına takılmıştı.* (OP, BAK, 29); *Zihni bir defa buna takıldı ya uyuyamazdı.* (PS, Y, 71).

d. Bir yerde, biriyle zaman geçirmek: *Evdeler bilseler böyle mekânlarda bu tiplerle takıldığını kızılca kıyamet koparırlardı.* (EŞ, BVP, 100); *Bazan takılacak bir-iki arkadaş, bakılacak bir pencere ya da yürünecek bir hedef bulamadığımda, aklıma çok önemli bir şey gelmiş ve çok acelem varmış gibi bir yöne doğru kararlılıkla hızlı hızlı yürüyordum.* (OP, YH, 22).

e. Kızdırmak için şaka yapmak: *Soğuk günlerde annesinin göğsü işlemeli eski hurkasıyla mektebe geldiği için ben ona "Kız Ömer" diye takılırdım.* (RNG, D, 12).

tutul- 1. Edilgen çatı fiil şeklidir (tut-**ul**-): *Hattâ işin en garibi Şişli'de tutulan evin altı aylık kirasını bile kendisi vermekten çekinmedi ve göç masrafının mühim bir kısmını cebinden ödedi.* (YKK, KK, 144); *Adımlar daha çabuklaşır, tennureler daha dar ve gözle tutulmaz kavisler yapardı.* (AHT, H, 271); *Hırsız tutuldu mu?* (RNG, D, 79); *Ertesi sene Fransızca öğrenmem için özel öğretmen tutuldu.* (EŞ, BVP, 179).

2. *tutul-* fiili şu kullanımlarda bağımsız bir leksemdir, dolayısıyla fiilin edilgen çatı şekli değildir:

a. Birini sevmek: *İkincisi Asya denen şu suratsız kıza tutulmuş gibiydi -kızdan başka herkes farkındaydı bu vahim durumun.* (EŞ, BVP, 92); *Şu kadarını söyleyeyim, ona bütün kalbimle tutuldum.* (JWG, GWA, 23).

b. Dili tutulmak: *Bunun nedeni, dili tutulan, konuşamayan çocuğa padişah yemeğinden arta kalanların iyi geleceği inancıdır.* (SA, KC, 10); *Önce dili tutulmuş hiç tunmadan ardından yürümüş, sonra bir yüreklenmiş, eşeğini sürüp Emine'nin yanına varmış...* (SA, YD, 117).

c. Hastalığa tutulmak: *Nasıl olur da aşağı yukarı aynı yaşlarda aynı hastalığa tutuluruz?* (PK, AOS, 33); *Tutulanlar için tadına varılamaz, korkunç surette zevkli bir hastalıktır.* (SFA, AVBY, 86).

ç. Fırtınaya tutulmak: *Üstelik bir de büyük bir fırtınaya tutulmasınlar mı?* (YKK, HOŞ, 172).

d. Güneş tutulması: *Güneşin tutulması küstahlık yüzündendir.* (MCR, M, 5^b).

vurul- 1. Edilgen çatı fiil şeklidir (vur-**ul**-): *Ağlaşa ağlaşa başlarından geçeni birbirlerine anlatırken dışarıda köpekler havlamağa, kapı vurulmağa başlamış.* (RNG, D, 17); *Bulduğum odanın kapısı vuruldu.* (SFA, AVBY, 94).

2. *vurul-* fiili "âşık olmak" anlamında bağımsız bir leksemdir olduğundan fiilin edilgen çatı şekli değildir: *O aşk hikâyesindeki âşıklar da bir kitabın içinde bir aşk hikâyesini okuduklarında birbirlerine âşık oluyorlar, o kitaptaki âşıklar da başka bir aşk hikâyesi okurlarken birbirlerine vuruluyorlarmış.* (OP, KK, 349).

yığıl- 1. Edilgen çatı fiil şeklidir (yığ-**ıl**-): *Hayvan önem kazanmıştı, önüne bol yem dökülüyor, mısır sapları yığılıyordu.* (RHK, MH, 98).

2. *yığıl-* fiili "Çok sayıda birikmek, toplanmak; düşmek, yıkılmak, kendini tutamayıp çökmek." (TDK: Türkçe Sözlük 2005: 2177^b) anlamlarında edilgen çatı fiil şekli değil, bağımsız bir leksemdir: *Hepsi üst üste yığılmış, vapuru seyrediyordu.* (AHT, H, 117); *Çünkü biliyordu ki ömrünün sonuna kadar aynı evde oturacak, aynı koltukta televizyon izleyecek, aynı lokantalarda yemek yiyecek, aynı kişileri görecektik, aynı sözleri söyleyecek ve sonunda bir gün çılgın bir ambulansla her gün geçtiği sokaklardan geçerek hep gittiği hastaneye götürülüp orada ölecekti*

Turkish Studies

ya da hastaneye gitmeye fırsat kalmadan, o Dunlopillo yatağa ya da Ligne Roset koltuklardan birine yığılıp kalacaktı. (ZL, M, 30).

ateşlen- 1. Edilgen çatı fiil şeklidir (ateşle-n-): *Bir sabah da cayır cayır ateşlenen silahların sesleriyle çınlamaya başladı.* (ZL, SA, 119).

2. *ateşlen-* fiili “Vücut ısısı artmak; coşmak, kızışmak, şiddetlenmek.” (TDK: Türkçe Sözlük 2005: 142^b) anlamlarında edilgen çatı fiil şekli değil, bağımsız bir fiildir: *Çocuk ateşlendi.* (İnformant); *Bir kibrit daha çaktım kutuya, yine ateşlenmedi.* (SA, AVD, 186).

boşan- 1. Kendini azat etmek, özgür kılmak anlamında fiilin dönüşlü çatı şeklidir (boşa-n-): *Amerika’da öğrenciyken çok severek evlendiği, ama Türkiye’ye gelmeyi göze alamayan, orada bırakmak zorunda kaldığı karısından boşandıktan sonra uzun süre evliliği hiç aklına getirmemişti.* (PK, AOS, 114); *Boşanmak insanı konuşkanlaştırıyordu.* (EŞ, BVP, 48).

2. *boşan-* fiili “Çok ağlamak; birdenbire ve bol bol akmak.” (TDK: Türkçe Sözlük 2005: 303^a) anlamlarında dönüşlü çatı fiil şekli değil, bağımsız bir fiil şeklidir: *Sonra şiddetli bir yağmur boşandı.* (AHT, SAE, 287).

demlen- 1. Edilgen çatı fiil şeklidir (demle-n-): *Çay demlendi.* (Emine tarafından) (İnformant).

2. *demlen-* fiili soluklanmak ve kanlanmak anlamlarında edilgen ya da dönüşlü çatı fiil şekli değil, bağımsız bir fiil şeklidir: a. Soluklanmak: *Onlar da zaten çit çıkarmadan demleniyor, garsonlar Dede’yi rahatsız etmemek için ayaklarının ucuna basarak gidip geliyormuş.* (AHT, H, 261); *Konyağı çaya karıştırdım, hafif hafif demleniyorum.* (KT, EŞİ, 146). b. Kanlanmak: *Demlenmemiş çayını içip, bayat ekmekek dilimleriyle kekikli zeytinleri masada yerken kapının altından alıp tabağının yanına uzattığı mürekkep kokulu gazetenin uyukulu kelimelerini okuyup başka şeyler düşündü...* (OP, KK, 21).

düğümle- 1. Edilgen çatı fiil şeklidir (düğümle-n-): *Kendine gel, bu işteki düğüm, tersine düğümlemişti.* (MCR, M, 680^b).

2. *düğümle-* fiili kendiliğinden olma anlamı taşıyorsa edilgen çatı fiil şekli değil, bağımsız bir leksemdir: *...konuştukça sizin boğazınızda düğümlenen İtalyan babasından kalmış ağdalı, hardal gibi sert ve dik ve yine de son derece tatlı bir ses, isteyerek çolpalaştırdığı hareketleriyle bir örümcek gibi dört bir tarafınızı saran eller, bir yığın cazibe ve dostluk, hulâsa belki de farkına varmadan hareket ve hücum hâlinde bütün kadınlıktı.* (AHT, SAE, 156).

katlan- 1. Edilgen çatı fiil şeklidir (katla-n-): *Galip, Alâaddin’in siyasi dergileri eski bir Milliyet gazetesine sardığını, katlanmış gazetenin köşesindeki fotoğrafından Celâl’in kendisine baktığını o zaman fark etti.* (OP, KK, 69).

2. *katlan-* fiili “Hoş olmayan bir duruma, güç şartlara dayanmak, tahammül etmek.” (TDK: Türkçe Sözlük 2005: 1106^b) anlamında edilgen ya da dönüşlü çatı fiil şekli değil, bağımsız bir fiildir: *Bu garip, çalışırkenkinden daha başka türlü refah havasına kaçının arasında derin bir çizgi ile katlanır.* (SFA, AVBY, 29); *Bütün bu azaba, bu işkenceye neden hiç ses çıkarmadan katlanırdım?* (YKK, HOŞ, 44).

kazın- 1. Edilgen çatı fiil şeklidir (kazı-n-): *Şimdiye kadar pek çok nüshasını elden geçirdiğimiz Nizami’nin Hüsrev ile Şirin’inin, Şirin’i tahtta gösterir resimli bir sayfasında saray duvarının üstünde taş kazınmış bir yazıtı okudu.* (OP, BAK, 349); *İri, çarpık kafası yaz kış usturayla kazınmış Ali Osman’ın gözleri büyüdü.* (OK, EK, 138).

2. Kendi kendini kazır gibi kaşımak anlamında dönüşlü çatı fiil şeklidir.

3. *kazın-* fiili “Her tarafı iyice temizlemek, varı yoğu, elindeki bütün parası alınmak veya

Turkish Studies

çalınmak.” (TDK: Türkçe Sözlük 2005: 1124^a) anlamlarında ve *Midem kazındı*. (İnformant) anlatımında edilgen ya da dönüşlü çatı fiil şekli değil, bağımsız bir fiildir.

kümelen- 1. Kümelenmek eyleminin yapılması anlamında fiilin edilgen çatı şeklidir (küme+le-n-): *Kalem Şakir, masanın ortasında kümelenmiş tuzluklardan birini aldı*. (RI, HS, 195).

2. *kümelen-* fiili “Bir yere toplanmak, yığılmak.” (TDK: Türkçe Sözlük 2005: 1283^b) anlamında fiilin edilgen çatı şekli değil, bağımsız bir fiildir: *Mor, kırmızı, erguvanî, pembe, yeşil, kümelendikleri sırtlardan insanın derisine hücum ediyorlardı*. (AHT, H, 123); *Bu son depremin, yemekhanedekilerden çok daha şiddetli olduğunu konuşuyorlardı kümelenen arkadaşlar*. (RI, HS, 188).

parçalan- 1. Edilgen çatı fiil şeklidir (parça+la-n-): *Osmanlı ülkesi İtilaf Devletleri tarafından tamamen parçalanmıştı*. (İnformant).

2. *parçalan-* fiili kendiliğinden olma anlamı taşıyorsa fiilin edilgen çatı şekli değil, bağımsız bir fiildir: *Ayakkabıyı daha dün almıştı, bu taşlık yolda parçalanmasına razı değildi...* (AHT, H, 95); *Ozonun stratosferde nasıl parçalandığı ve okyanus yüzey akıntılarıyla atmosfer hareketleri arasındaki bağlantı üzerinde saatlerce düşünebilir, okuyabilir, konuşabilirdi*. (EŞ, BVP, 33); *Eğer biz kitabımızı dağa indirseydik dağ parçalanır, yerinden kopar, başka bir yere göçerdi*. (MCR, M, 137^a).

sulan- 1. Edilgen çatı fiil şeklidir (su+la-n-): *Oradaki bağlara, bahçelere gelirken hurma fidanın sulanır, yeşerir!* (MCR, M, 424^a); *Çiçekler sulandı*. (İnformant).

2. *sulan-* fiili “Sulu duruma gelmek; suyu çoğalıp yoğunluğu azalmak; göz yaşarmak; ciddiyetini, ağırlığını kaybetmek.” (TDK: Türkçe Sözlük 2005: 1817^b) anlamlarında edilgen ya da dönüşlü çatı fiil şekli değil, bağımsız bir fiildir: *Kendi hareketinin ulviyeti ve mehabeti karşısında kendi titriyor, gözleri sulanıyor, biraz evvel dudaklarını sildiği mendille şimdi kızaran burnunu siliyordu*. (RNG, DK, 86); *Kavun, karpuz oldu, sulandı mı yarmazsan telef olur*. (MCR, M, 603^a).

3. *sulan-* fiili ağzın sulanmasından mecaz olarak genişletilerek kişiyi kaplayan bir hırs anlamında kullanıldığında da bağımsız bir fiildir: *Hiç benim tatlıma sulanma!* (İnformant).

takın- 1. Kendi kendine, kendi üzerine takmak anlamında fiilin dönüşlü çatı şeklidir (tak-ın-): *Ne küpe, ne bilezik, ne yüzük, ne gerdanlık takınıyordum*. (YKK, HOŞ, 133).

b. *takın-* fiili “Bir nitelik veya durum almak.” (TDK: Türkçe Sözlük 2005: 1890^a) anlamında edilgen ya da dönüşlü çatı fiil şekli değil, bağımsız bir fiildir: *Her misafir gelişte bir acayip hâldir takınıyorsun*. (YKK, HOŞ, 43); *Çok geçmedi, Seniha, bu ihtilalcı, yakıcı ve kızgın hâlden sıyrılıp bir başka vaziyet aldı, bir başka tavır takındı*. (YKK, KK, 119); *Pek az insan bir hünerin emrettiği duruşu takınmakla bu kadar değişebilirdi*. (AHT, H, 263).

yağlan- 1. Yağ sürülmek anlamında fiilin edilgen çatı şeklidir (yağ+la-n-): *Tepsi yağlandı*. (İnformant).

2. Yağ sürünmek anlamında fiilin dönüşlü çatı şeklidir (yağ+la-n-): *Cildinizin güneşten zarar görmemesi için güneş yağı ile yağlanmalısınız*. (İnformant).

3. *yağlan-* fiili “Yağ oluşmak; yağdan kirlenmek.” (TDK: Türkçe Sözlük 2005: 2106^b) anlamlarında edilgen ya da dönüşlü çatı fiil şekli değil, bağımsız bir fiildir: *Yağlanmamış, eskimemiş ayranın varsa dövüp yağını çıkarmadıkça sakın harcama!* (MCR, M, 471^b).

yumruklan- Edilgen çatı fiil şeklidir (yumruk+la-n-): *Sonunda kapısının hiç de yumruklanmadığı bir gün Leylâ kendiliğinden çıkmış odasından çıkmasına ya, o çökmüş suratı tanıyabilene aşk*

Turkish Studies

olsun! (PK, AOS, 92).

2. *yumruklan-* fiili kendiliğinden olma anlamı taşıyorsa edilgen çatı fiil şekli değil, bağımsız bir fiildir: *Kaldırımın ortasında kalakalmış, dişleri birbirine kenetlenmiş, elleri sıkı sıkı yumruklanmış bir çocuk.* (PK, AOS, 76).

yüklen- 1. Dönüştü çatı fiil şeklidir (yük+le-n-): *Onların çılgın hiddet ve kinleri, bütün hayatı kendisi için hazırlanmış bir sofraya zanneden iştahları ve bunları tek başına yüklenebilmek için imkânsız bir Atlas gayretiyle gerilmiş gururları...* (AHT, H, 260); *Yükledikleri tabakları masaya koydular.* (EŞ, BVP, 166).

2. Edilgen çatı fiil şeklidir (yük+le-n-): *O sırada, Karaköy rıhtımında bir nakliye gemisine Çanakkale'ye götürmek üzere asker ve cephane yüklenmektedir.* (SA, KC, 18-19).

3. *yüklen-* fiili “Üstüne düşmek, zorlamak.” (TDK: Türkçe Sözlük 2005: 2205^b) anlamında fiilin edilgen ya da dönüştü çatı şekli değil, bağımsız bir fiildir: *Sonra felaket devrimizde talihin hesabını yalnız Zehra'dan sorabilirmiş gibi o da ona yüklendi.* (AHT, SAE, 181); *Hepsi her yandan fıkara Dursun'a yüklendiler.* (OK, AY, 12).

zorlan- 1. Edilgen çatı fiil şeklidir (zor+la-n-): *Geçmiş ile gelecek arasında yer alan ve ekseriya kapalı duran kapıların sürgüleri kilitleri zorlanıyordu.* (EŞ, BVP, 200).

2. *zorlan-* fiili kendiliğinden olma anlamı taşıyorsa bağımsız bir leksemdir, dolayısıyla edilgen ya da dönüştü çatı fiil şekli değildir: *Okulda öteki öğrencilere ayak uydurmakta zorlanmıştı hep.* (EŞ, BVP, 33); *Galip hafızasının derinliklerinden bir-iki sahneyi zorlanarak bulup çıkardı.* (OP, KK, 194).

uyuş- 1. İşteş çatı fiil şeklidir (uy-uş-): *Bunlardan kolayca anlaşılıyor ki milletvekili arkadaşlar, Temsilciler Kurulu ile İstanbul Hükümeti'ni ve İstanbul'dan bütün milletvekillerini çağırma yetkisini kendinde görebilen kişileri, ortak amaçta birbiriyle anlaşmış ve uyuşmuş sayıyorlardı.* (MKA, N, 285).

2. *uyuş-* fiili kendiliğinden olma anlamı taşıyorsa bağımsız bir fiildir: *Şok o kadar büyüktü ki Lara da ben de uyuşmuş gibiydik, kıpırdıyamıyorduk.* (ZL, SA, 168).

Sonuç olarak, bu çalışmada Çağdaş Türk edebiyatı malzemesine dayanılarak incelenen ve birbirlerinden farklı oluşumlar oldukları ortaya konulan fiillerle ilgili şunlar kaydedilebilir:

1) İncelenen fiillerin birleşiminde yer alan -t, -DİR, -I, -n, -ş biçim birimleri ya çatı ekidir ya yapım ekidir; aynı anlatımda hem çatı hem de kelime türetme işleviyle kullanılamaz.

2) Çatı şekli olan fiillerle eş yazılışlı fakat işlevleri tamamen ayrı olan -t, -DİR, -I, -n, -ş biçim birimleriyle oluşturulmuş fiiller bütünüyle ayrı iki şekildir.

3) Çatı ekleri fiilin bağımsız leksik anlamının kendisiyle özdeşliğini bozmadan ona yardımcı anlam ilave ettiği için yapım eki değildirler.

KAYNAKÇA

AKALIN Şükrü Halûk, “+IA Ekinin Çatı Ekleriyle Kullanılışı Konusundaki Görüşler ve Ekin Yabancı Kaynaklı Kelimelere Getirilişi Üzerine”, **Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı (22-23 Ekim 1993)**, TDK Yayınları, s. 92-99, Ankara 2004.

BANGUOĞLU Tahsin, **Türkçenin Grameri**, TDK Yayınları, 8. bs., Ankara 2007.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/1 Winter 2013

- DENY Jean, **Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)**, çev.: Ali Ulvi Elöve, Maarif Matbaası, İstanbul 1941.
- DENY Jean, **Türk Dili Gramerinin Temel Kuralları (Türkiye Türkçesi)**, çev: Oytun Şahin, TDK yayınları, 2. bs., Ankara 2000.
- DIZDAROĞLU Hikmet, **Türkçede Fiiller**, TDK Yayınları, 1. bs., Ankara 1963.
- EMRE Ahmet Cevat, **Türk Dil Bilgisi**, TDK Yayınları, Ankara 1945.
- ERĞİN Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1962.
- GURUNINA Elvira A., “Fiiil Çatısı Üzerine,” **TDAY Belleten**, TDK Yayınları, s. 195-213, Ankara 1997.
- GUZEV Viktor G. ve DENİZ YILMAZ Özlem, **Opıt postroyeniya ponyatiynogo apparata teorii turetskoy grammatiki**, İzdatel'stvo S.-Peterburgskogo universiteta, Sankt-Peterburg: 2004.
- KONIG Güray, “Türkçede Çatı”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (Özel Sayı)**, s. 11-26, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 1983.
- KORNFILT Jacklin, **Turkish**, Routledge, London-New York 1997.
- KORNFILT Jacklin, ve GREENBERG Gerald, “Changing Argument Structure Without Voice Morphology: A Concrete View”, **Studies on Turkish and Turkic Languages**, Harrasowitz Verlag, s. 51-55, Wiesbaden 2000.
- LUBIMOV Konstantin, “Çağdaş Türkiye Türkçesinde Çatı Kategorisi ve Çatı Ekleriyle Türetilen Fiiller”, **Türk Dili**, TDK Yayınları, C. 13, S. 147, s. 150-155, Ankara 1963.
- MARTINET André, **İşlevsel Genel Dilbilim**, çev.: Berke Vardar, Multilingual Yayınları, İstanbul 1998.
- ÖZDEMİR Mehmet, “Türkçede Fiillerin Çekimlenişine Toplu Bir Bakış”, **TDAY Belleten**, TDK Yayınları, s. 177-203, Ankara 1967.
- ÖZEL Sevgi, **Türkiye Türkçesinde Sözcük Türetme ve Birleştirme**, TDK Yayınları, Ankara 1977.
- TIETZE Andreas, **Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı, C 1 (A-E)**, Simurg, İstanbul-Wien 2002.
- TÜRK DİL KURUMU, **Türkçe Sözlük**, TDK Yayınları, 10. bs., Ankara 2005.
- UZUN Nadir Engin, **Biçimbilim Temel Kavramlar**, Papatya Yayıncılık, İstanbul 2006.
- VARDAR Berke (yönetiminde), N. Güz, E. Huber, O. Senemoğlu, E. Öztokat, **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul 2002.

ÖRNEKLERİN ALINDIĞI ESERLERİN KISALTMALARI

- AHT, H TANPINAR Ahmet Hamdi, **Huzur**, Dergâh Yayınları, 15. bs., 391 s., İstanbul 2007.
- AHT, SAE TANPINAR Ahmet Hamdi, **Saatleri Ayarlama Enstitüsü**, Dergâh Yayınları, 10. bs., 368 s., İstanbul 2005.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/1 Winter 2013

- CT, YSÇS TAN Canan, **Yüreğim Seni Çok Sevdi**, Altın Kitaplar Yayınevi, 18. bs., 474 s., İstanbul 2007.
- DE, DÖ DESİDERİUS Erasmus, **Deliliğe Övgü**, çev.: Çiğdem Dürüşken, Kabalıcı Yayınevi, 1. bs., 344 s., İstanbul 2009.
- EŞ, BVP ŞAFAK Elif, **Baba ve Piç**, Metis Yayınları, 3. bs., 376 s., İstanbul 2006.
- HZU, BYT UŞAKLIGİL Halid Ziya, **Bir Yazın Tarihi**, Özgür Yayınları, 1. bs., 218 s., İstanbul 2005.
- JWG, GWA GOETHE Johann Wolfgang von, **Genç Werther'in Acıları**, çev.: Arif Gelen, Sosyal Yayınlar, 1. bs., 169 s., İstanbul 2002.
- KT, EŞİ TAHİR Kemal, **Esir Şehrin İnsanları**, İthaki, 5. bs., 463 s., İstanbul 2007.
- MCR, M RÛMÎ Mevlana Celâlettin, **Mesnevi**, akt.: Senan Askerov, Gençlik Kitabevi Yayınları, 3. bs., 761 s., Konya 2011.
- MKA, N ATATÜRK Mustafa Kemal, **Nutuk**, İnkılâp Kitabevi, 720 s., İstanbul 2009.
- OK, AY KEMAL Orhan, **Avare Yıllar**, Varlık Yayınları, 2. bs., 108 s., İstanbul 1957.
- OK, EK KEMAL Orhan, **Ekmek Kavgası**, Everest Yayınları, 16. bs., 148 s., İstanbul 2010.
- OP, BAK PAMUK Orhan, **Benim Adım Kırmızı**, İletişim Yayınları, 24. bs., 472 s., İstanbul 2005.
- OP, KK PAMUK Orhan, **Kara Kitap**, İletişim Yayınları, 27 bs., 440 s., İstanbul 1999.
- OP, MM PAMUK Orhan, **Masumiyet Müzesi**, İletişim Yayınları, 1. bs., 592 s., İstanbul 2008.
- OP, YH PAMUK Orhan, **Yeni Hayat**, İletişim Yayınları, 3. bs., 280 s., İstanbul 1994.
- PK, AOS KÜR Pınar, **Akışı Olmayan Sular**, Everest Yayınları, 171 s., İstanbul 2004.
- PS, Y SAFA Peyami, **Yalnızız**, Ötüken Neşriyat A. Ş., 365 s., İstanbul 2000.
- RHK, MH KARAY Refik Halid, **Memleket Hikayeleri**, İnkılâp Kitabevi, 21. bs., 183 s., İstanbul 2005.
- RI, HS ILGAZ Rıfat, **Hababam Sınıfı**, Çınar Yayınları, 28. bs., 463 s., İstanbul 2001.
- RNG, D GÜNTEKİN Reşat Nuri, **Damga**, İnkılâp Kitabevi, 20. bs., 143 s., İstanbul tarih yok.
- RNG, DK GÜNTEKİN Reşat Nuri, **Dudaktan Kalbe**, İnkılâp Kitabevi, 25. bs., 349 s., İstanbul tarih yok.
- SA, AVD AKIN Sunay, **Ayçöreği ve Denizyıldızı**, Çınar Yayınları, 6. bs., 215 s., İstanbul 2001.
- SA, KC AKIN Sunay, **Kule Canbazı**, Çınar Yayınları, 13. bs., 160 s., İstanbul 2004.
- SA, YD ALİ Sabahattin, **Yeni Dünya**, Yapı Kredi Yayınları, 8. bs., 124 s., İstanbul 2011.
- SFA, AVBY ABASIYANIK Sait Faik, **Alemdağ'da Var Bir Yılan**, Yapı Kredi Yayınları, 12 bs., 95 s., İstanbul 2010.

Turkish Studies

-
- YKK, HOŞ KARAOSMANOĞLU Yakup Kadri, **Hep O Şarkı**, İletişim Yayınları, 10 bs., 190 s., İstanbul 2005.
- YKK, KK KARAOSMANOĞLU Yakup Kadri, **Kiralık Konak**, İletişim Yayınları, 35-36. bs., 232 s., İstanbul 2005.
- ZL, SA LİVANELİ Zülfü, **Son Ada**, Remzi Kitabevi, 5. bs., 183 s., İstanbul 2008.
- ZL, M LİVANELİ Zülfü, **Mutluluk**, Remzi Kitabevi, 29. bs., 343 s., İstanbul 2010.